

Analýza voleb do Evropského parlamentu 2004 v ČR. Platí stále teorie voleb druhého řádu?¹

Lukáš Linek

Výsledky voleb do Evropského parlamentu v České republice byly jak pro stranické aktéry, tak pro pozorovatele a studenty politiky překvapením, a to jak z hlediska volební účasti, tak z hlediska zisků některých politických stran. Předvolební průzkumy naznačovaly, že by se volební účast měla blížit čtyřiceti procentům, nicméně málokdo očekával účast ve výši 28 %. S vysokými volební zisky opozičních stran ODS a KSČM se počítalo, nicméně výrazný propad dvou vládních stran (ČSSD a US-DEU) byl překvapením. Zatímco ČSSD ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 získala více než 30 %, tak ve volbách do Evropského parlamentu získala pouze 8 % se ztrátou 22 % v průběhu dvou let. US-DEU nezískala dokonce žádný mandát v EP, neboť získala necelých 2 % a nedostala se přes volební klauzuli. Naopak křesla v EP získala dvě seskupení, která do té doby ještě nezískaly mandáty v dolní komoře parlamentu, která jsou relativně úspěšná v některých regionech a která se navíc označují za nestraničné – Sdružení nezávislých kandidátů-Evropští demokraté a hnutí Nezávislí.

Tyto skutečnosti naznačují, že základní rámec pro uvažování o volbách do EP, který před téměř čtvrt stoletím prezentovali Karlheinz Reif a Hermann Schmitt v podobě modelu národních voleb druhého řádu (*second-order national elections*) [Reif, Schmitt 1980], by mohl přispět k vysvětlení volebního chování českých voličů. V tomto textu využiji uvedený model pro vysvětlení odlišné volební účasti ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 a ve volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 v České republice. V první části textu představím některé teoretické důvody odlišné volební účasti ve volbách do EP a do PS a s použitím uvedeného modelu předložím hypotézy o volebním chování na individuální úrovni. Ve druhé části zasadím účast při volbách do EP v roce 2004 do kontextu ostatních voleb v ČR a prozkoumám základní odlišnosti ve volební účasti ve volbách do PS v roce 2002 a do EP v roce 2004. V následující části ukáži výsledky empirické analýzy předložených hypotéz, které doplním závěrečnými poznámkami a implikacemi pro další výzkum volebního chování.

1. Model národních voleb druhého řádu

Na základě prvních přímých voleb do Evropského parlamentu v roce 1979 představili Reif a Schmitt model, který vysvětluje rozdíl ve volební účasti a ve volebních ziscích jednotlivých stran ve volbách na regionální, národní a evropské úrovni. [Reif, Schmitt 1980]. Tito autoři tvrdí, že národní aréna je v evropských státech z mocenského hlediska nejdůležitější, neboť přímo přispívají k sestavení národních vlád, a proto jsou volby do národního parlamentu považovány za nejvýznamnější (*most salient*) jak politickými stranami, tak veřejností. Tyto volby jsou chápány jako národní volby prvního řádu (*first-order national elections*). Ostatní volby, jako například volby do regionálních a místních zastupitelstev či volby reprezentativní hlavy státu, jsou méně významné a tyto autoři je označují jako národní volby druhého řádu (*second-order national elections*). Základní rozlišení voleb prvního a druhého řádu spočívá v tom, o co se hraje, resp. kolik moci je ve hře (*what is at stake*). Z tohoto hlediska je zřejmé, že i volby do Evropského parlamentu jsou volbami druhého řádu, neboť voliči svým hlasováním sice ovlivní složení Evropského parlamentu (jeho pravomoci jsou ale nízké), ale neovlivní složení evropské exekutivy, o níž rozhodují představitelé národních vlád.

Reif a Schmitt dále upozorňují, že národní volby druhého řádu jsou charakteristické stejným stranickým systémem jako volby prvního řádu, a proto se v nich střetávají stejné politické

---

¹ Text vznikl v rámci projektu "Participace, demokracie a občanství v České republice", podpořeno GA ČR, grant č. 403/04/1007, 2004–2006.

strany. Nejen to, podle těchto autorů nelze oddělit volby prvního řádu a volby druhého řádu ve stejném politickém systému. Proto záležitosti z arény prvního řádu ovlivňují chování ve volbách druhého řádu, přestože ty se týkají úplně něčeho jiného. Voliči jsou při své volbě vedeni národními tématy, celkovým ideovým profilem strany či postojem k národnímu vedení stran. Velmi důležitá je tedy situace v první aréně v momentě, kdy se konají volby druhého řádu. Reif a Schmitt dále představují tři základní tvrzení, jimiž charakterizují odlišnosti mezi volebním chováním v evropských a národních volbách: (1.) volební účast ve volbách do EP bude nižší než při národních volbách; (2.) politické strany tvořící vládu utrpí ztrátu ve volbách do EP; (3.) větší strany si pohorší a menší strany si polepší ve volbách do EP oproti národním volbám.

Reif a Schmitt představili tento model na základě analýzy agregovaných dat o volební účasti a ziscích stran v jednotlivých zemích, v nichž probíhaly volby do EP v roce 1979, a nikoli na základě analýzy individuálních dat z povolebních výzkumů. Proto i jejich model není modelem individuálního volebního výběru (*electoral choice*). K převedení jejich modelu na individuální úroveň je potřeba vysvětlit změny na agregované úrovni změnami v individuálním chování, jimiž podle modelu jsou (1.) změna od volební účasti k neúčasti; (2.) změna ve stranické volbě (*party choice*). Z logiky modelu voleb druhého řádu vyplývá, že všichni aktéři voleb – voliči, politické strany a média – sdílejí přesvědčení o tom, že ve volbách do EP je mocensky málo ve hře, což snižuje očekávané zisky a naopak zvyšuje očekávané náklady z volební účasti jednotlivých voličů. Proto lze očekávat nižší volební účast. Obdobným směrem jde i argumentace ohledně změny stranické volby. Vzhledem k tomu, že ve volbách jde o málo, neboť voliči vybírají pouze zástupce v EP a nikoli evropskou vládu (Evropskou komisi), nemusí voliči uvažovat o tom, zda jejich hlas přispěje k formování té či oné vlády. Mohou proto podpořit i takové strany, jimž by při národních volbách hlas nedal třeba proto, že není jisté, zda tyto strany překročí volební klauzuli pro rozdělování mandátů a jejich hlasy by tak byly zbytečné. Změnu stranické volby může vysvětlit i nadřazenost arény prvního řádu pro rozhodování ve volbách druhého řádu. Volby do EP totiž většinou probíhají v průběhu volebního cyklu národní arény, kdy klesává podpora vládních stran ve veřejnosti. Tento pokles podpory může být způsoben tím, že voliči odklonem od vládních stran chtějí signalizovat svou nespokojenost, která může být pouze dočasná, či tím, že voliči svůj nesouhlas s vládní politikou vyjadřují volební neúčastí.

Pojetí voleb do EP jako voleb druhého řádu nebyl v odborné literatuře výrazně zpochybněn, ba naopak. Michael Marsh testoval tento model na agregovaných datech za jednotlivé země a strany a dospěl k totožným závěrům s tím, že model mnohem více platí pro země, v nichž národní volby mají přímý a významný vliv na složení vlády [Marsh 1998: 591–607]. Cees van der Eijk, Mark Franklin a Eric Oppenhuis na základě analýzy individuálních dat dospěli k několika závěrům, jež nepřímo potvrdili model voleb druhého řádu (autoři se přímo nezaměřovali na testování tohoto modelu). Podle těchto autorů způsobuje odlišnost ve volební účasti v jednotlivých členských zemích EU především institucionální kontext (povinná volební účast či doporučenost volebního systému) a společné konání voleb do dolní komory parlamentu. Tento poslední faktor naznačuje, že volební účast se zvyšuje tehdy, když je ve hře politická moc. Volební účast podle těchto autorů roste tehdy, když voliči jsou přesvědčeni, že jejich hlasy mohou přispět k jimi zamýšleným politickým výsledkům [Franklin, van der Eijk, Oppenhuis 1996: 328–9]. Tito autoři zároveň zjistili, že stranická volba ve volbách do EP je v první řadě ovlivněna strategickými a ideologickými úvahami voličů, tedy programem stran a vládním angažmá stran [van der Eijk, Franklin, Oppenhuis 1996: 363–365].

Z teorie voleb druhé řádu vyplývá základní hypotéza o volební účasti, která říká, že *H1*, „Volební účast ve volbách do EP bude nižší než při národních volbách“.

Teorie voleb druhého řádu zároveň implicitně obsahuje další hypotézy, které se týkají volební účasti a které stojí na předpokladu, že volební účast má být nižší, neboť strany, voliči a média sdílejí přesvědčení o malé důležitosti voleb do EP.

H2 „Občané, kteří se silně identifikují s některou politickou stranou, budou mít vyšší volební účast, než ostatní skupiny“, neboť jsou imunní vůči převládajícímu sdělení, že volby do EP jsou málo důležité.

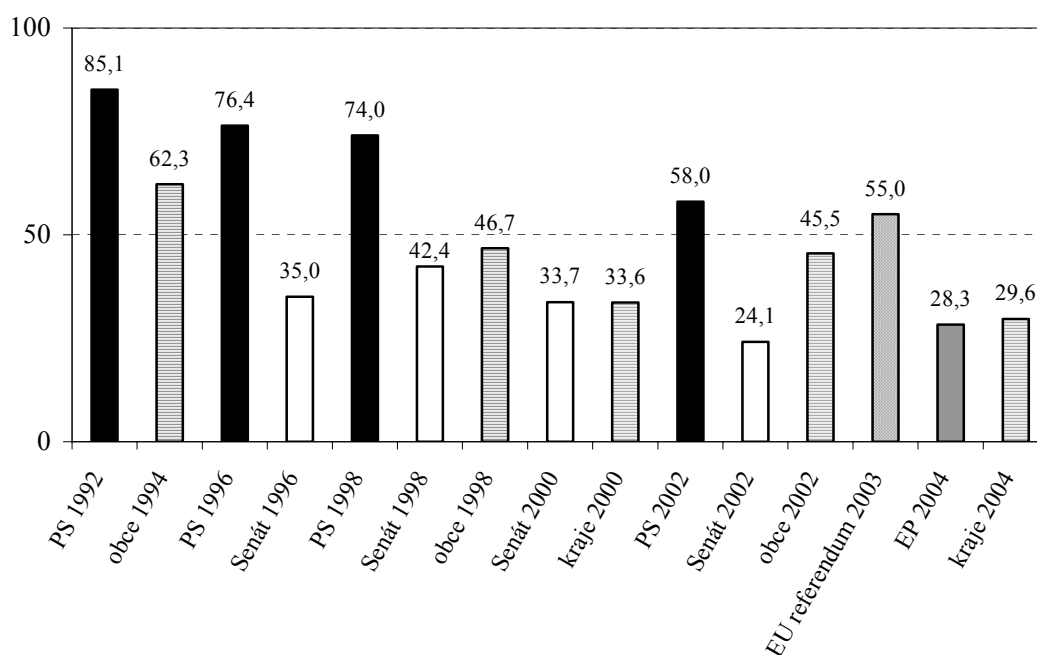
H3 „Voliči, kteří jsou hodně informováni pomocí médií, se budou voleb do EP účastnit v menší míře než voleb do PS“, a to z důvodu, že budou informováni o malé významnosti voleb do EP.

H4 „Na volební účast nemá vliv postoj k EU, neboť občané jsou k účasti na volbách vedeni problémy první-národní arény“.

2. Volební účast v České republice v letech 1992–2004 – setrvalý pokles

Volební účast při volbách do EP dosáhla v ČR pouhých 28 procent, což je jedna z nejnižších hodnot volební účasti v demokratických volbách v ČR v posledních patnácti letech. Účast při volbách do Evropského parlamentu byla v Česku poloviční ve srovnání s účastí při referendu o vstupu do Evropské unie v roce 2003 a při volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002. Reif a Schmitt při zkoumání odlišností a podobností mezi prvními přímými volbami do EP a mezi národními parlamentními volbami tvrdili, že nejdůležitější arénou politické soutěže je národní úroveň [Reif, Schmitt 1980]. Toto tvrzení naznačuje existenci hierarchie mezi jednotlivými typy voleb mimo jiné ohledně volební účasti a potvrzuje hypotézu 1. Graf 1 ilustruje tuto hierarchii mezi jednotlivými volbami ohledně volební účasti, když při volbách do PS byla nejvyšší volební účast s výjimkou voleb do obecních zastupitelstev v roce 1994. Jako kritérium pro odlišení voleb prvního a druhého řádu můžeme použít hranici padesáti procent, z čehož je zřejmé, že senátní, obecní, krajské a evropské volby spadají do kategorie voleb druhého řádu. Zjednodušeně řečeno mají pro české voliče stejný význam senátní volby a volby do EP.

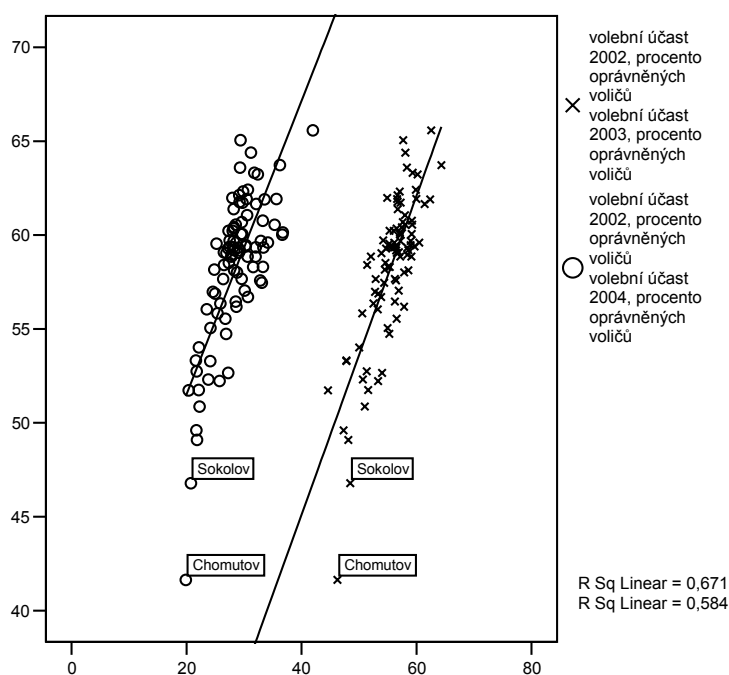
Graf 1 – Vývoj volební účast v ČR ve volbách prvního a druhého řádu v období 1992–2004 (procenta)

Zdroj: ČSÚ.

Srovnání účasti při volbách do PS v roce 2002 a volbách do EP 2004 v jednotlivých volebních okresech naznačuje, že v roce 2004 došlo k celkovému a uniformnímu poklesu volební účasti (graf 2). Vztah mezi volební účastí v roce 2002 a 2004 je pozitivní a lineární (lze jej považovat i za lehce zakřivený) s tím, že čím menší byla volební účast v roce 2002, tím menší byla i v roce 2004. Koeficient determinace je 0,58, což znamená, že volební účast z roku 2002 vysvětluje z 58 % výši volební účasti v roce 2004. V těch volebních okresech, kde byla volební účast v roce 2002 vyšší, klesala volební účast rychleji než v těch okresech, kde byla v roce 2002 účast nízká (čím byla účast v roce 2002 vyšší, tím více se v dané oblasti zmenšila v roce 2004).

Graf 2 – Volební účast v jednotlivých okresech ve volbách do Evropského parlamentu a v referendu o vstupu do Evropské unie ve vztahu k účasti při volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 (% oprávněných voličů)

váženo podle počtu registrovaných voličů v okresech v roce 2004

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

Podrobnější analýza agregovaných dat o volební účasti za jednotlivé volební obvody ukázala, že v roce 2004 došlo ke zvětšení regionálních rozdílů ve volební účasti. Variační koeficient (počítán jako podíl směrodatné odchylky a průměru vyjádřený v procentech) účasti při volbách do Evropského parlamentu byl 14 %, zatímco v předchozích volbách a referendu bylo pouze 7 %. Regionální rozdíly ve volební účasti se tedy oproti předchozím volbám a referendu zdvojnásobily. Nárůst variačního koeficientu naznačuje, že pokles volební účasti nemusel být ve všech okresech uniformní a že došlo ke zvětšení rozdílů mezi okresy s největší a s nejmenší volební účastí ve vztahu k celkové výši volební účasti. Nárůst územní variability ve volební účasti můžeme chápat jako indikátor toho, že existují územně diferencované rozptýlené systematické faktory, které způsobily pokles volební účasti.

Výše uvedená skutečnost, že na okresní úrovni agregované hodnoty o účasti při volbách do PS v roce 2002 vysvětlují z 58 % účast ve volbách do EP 2004, naznačuje, že mezi účastí

v obou volbách existuje silný vztah. V agregované podobě tento vztah znamená, že v těch oblastech, kde byla v roce 2002 vysoká volební účast, byla v roce 2004 volební účast také vysoká, i když v těchto oblastech klesala rychleji než v těch oblastech, kde byla v roce 2002 volební účast nízká. Na individuální úrovni je možné očekávat, že ti voliči, kteří se zúčastnili voleb do PS v roce 2002, se zúčastnili voleb do EP v roce 2004 s větší pravděpodobností než ti, kteří se voleb v roce 2002 nezúčastnili. Porovnáním informací o volební účasti ve volbách do EP a v posledních volbách do PS je možné usuzovat na typy občanů podle jejich účasti ve volbách: voliči v evropských a národních volbách, voliči pouze v evropských volbách, voliči pouze v národních volbách a nevoliči v evropských a národních volbách.

Na základě dat z povolebního dotazníkového šetření a dat o volební podpoře a neúčasti v jednotlivých okresech jsem vytvořil dvourozměrnou tabulku, která obsahuje informace o počtu jednotlivých typů těchto občanů (viz tabulka 1). Informace označené sloupcem *ECOL – agregovaná data* jsou výsledky z tzv. ekologického usuzování [o metodě a datech viz Linek 2004; podrobněji Thomsen 1987]. Informace v sloupci *EES – individuální data* obsahují výsledky analýzy dat z povolebního šetření European Election Study 2004.² Údaje získané na agregované úrovni a na individuální úrovni se od sebe nepatrně liší (výsledky exit-pollového šetření po volbách do EP v roce 2004 naznačují, že větší podobnost dat z povolebního dotazníkového šetření než z ekologického usuzování). Zatímco rovnovážně – přibližně po třetinách – jsou zastoupeny tři typy voličského chování (voliči v evropských a národních volbách, voliči pouze v národních volbách a nevoliči v evropských a národních volbách), pak pouze velmi malá část voličů dosahující maximálně 5 % se zúčastnila voleb do EP a zároveň nepřišla k volbám do PS před dvěma lety.³ Ten, kdo se zúčastnil voleb do Poslanecké sněmovny se přibližně ve 47 % zúčastnil i voleb do Evropského parlamentu, zatímco v případě těch, kteří se voleb do PS nezúčastnili, byla tato pravděpodobnost pouze 5 %. Volby do Evropského parlamentu, resp. politické strany, kandidáti a média, mají schopnost demobilizovat velkou část populace, která se účastní voleb do národních parlamentů, a zároveň velmi nízkou schopnost mobilizovat nové voliče mezi těmi, kteří se národních voleb neúčastní.

Tabulka 1 – Účast a neúčast ve volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 a do Poslanecké sněmovny v roce 2002 (absolutní, řádkové a sloupcové četnosti)

	ECOL – agregovaná data			EES – individuální data		
	volil PS	nevolil PS	celkem	volil PS	nevolil PS	celkem
volil EP	23	5	28	30	2	32
nevolil EP	35	37	72	33	35	68
celkem	58	42	100	63	37	100
volil EP	40	13		47	5	
nevolil EP	60	87		53	95	
celkem	100	100		100	100	
volil EP	81	19	100	94	6	100
nevolil EP	49	51	100	48	52	100

Zdroj: *European Election Study 2004: Česká republika, CVVM a Sociologický ústav AV ČR, vážený soubor podle volebních výsledků; N=737.*

Český statistický úřad; vlastní výpočty pomocí programu ECOL; N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

² Přestože jsou data z povolebního šetření převážena podle volebních výsledků, liší se v tabulce uváděná procenta od celkových údajů o volební účasti (31,3 % místo 28,2 %), což je způsobeno vyloučením z analýzy těch respondentů, kteří se voleb v roce 2002 nemohli kvůli věku zúčastnit; tito občané se v roce 2004 převážně neúčastnili.

³ Obdobné údaje viz povolební šetření organizované Evropskou komisí [European Commission 2004].

V ČR tedy byla při volbách do EP více než sedmdesátiprocentní skupina obyvatel, která se voleb nezúčastnila, z nichž polovina zároveň nehlasovala v minulých volbách do PS v roce 2002. Na základě otázky po důvodech neúčasti ve volbách do EP v roce 2004 lze usuzovat na rozdílnosti mezi oběma skupinami nevoličů. Respondentům povolebního šetření byla položena otevřená otázka na důvody neúčasti a odpovědi byly překódovány do dvou základních typů důvodů volební neúčasti – neúčasti způsobené okolnostmi (*circumstantial abstainers*) a neúčasti dobrovolné (*voluntary abstainers*) [zavedení této typologie viz Blondel, Sinnott, Svensson 1997; v odlišné podobě Marsh 1991]. Mezi neúčast způsobenou okolnostmi lze zařadit odpovědi, které vyjadřují objektivní zabraňování ve volební účasti jako nemoc, stáří, problémy s volební registrací, nedostatek času, pracovní vytížení či nepřítomnost v místě bydliště v době voleb. Naproti tomu dobrovolní nevoliče definují takové důvody, které vyjadřují svobodnou volbu občanů nejít z nějakého důvodu volit a mezi které patří například nezájem o politiku, Evropskou unii či parlament, nedostatek informací, nedůvěra v politiku a politiky či přesvědčení, že účast ve volbách nic nezmění.⁴ Tabulka 2 ukazuje, že neúčast způsobená okolnostmi byla v případě voleb do EP mnohem méně četná. Navíc ti, kteří se voleb nezúčastnili kvůli okolnostem, se v mnohem větší míře účastnili voleb do PS před dvěma roky (65 %:35 %) a naopak dobrovolní nevoliči při volbách do EP se v mnohem větší míře neúčastnili ani voleb do PS (57 %:43 %). Výraznou většinu těch, kteří se v roce 2002 neúčastnili voleb do PS, tak tvoří dobrovolní nevoliči ve volbách do EP (77 %); příležitostní nevoliči pouze 18 % a voliči v EP 5%.

Tabulka 2 – Typy volební účasti při volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 (procenta)

	účast ve volbách do PS	neúčast ve volbách do PS
účast ve volbách do EP	voliči v národních a evropských volbách 31	voliči pouze v evropských volbách 2
neúčast ve volbách do EP způsobená okolnostmi	nevoliči kvůli okolnostem pouze v evropských volbách 12	nevoliči kvůli okolnostem v národních a evropských volbách 6
dobrovolná neúčast ve volbách do EP	dobrovolní nevoliči pouze v evropských volbách 21	dobrovolní nevoliči v národních a evropských volbách 28

Zdroj: European Election Study 2004: Česká republika, CVVM a Sociologický ústav AV ČR, vážený soubor podle volebních výsledků; N=720.

3. Důvody volební účasti

Při testování důvodů volební účasti ve volbách do Evropského parlamentu jsem použil OLS regresní analýzu, přestože závislá proměnná má podobu dichotomické proměnné (účast – neúčast). Z důvodů snadnější sdělitelnosti výsledků bývá OLS regresní analýza používána i pro tyto proměnné, přestože by se mnohem více hodila logistická regrese [například Eijk, Franklin 1996]. Většina proměnných, které jsem použil při analýze, byla oproti původní podobě překódována či byly vytvořeny souhrnné škály (souhrnné škály jsem vytvořil dvě). První obsahuje sedm položek, které měří vnitřní a vnější politickou efektivnost a které odkazují ke schopnosti občanů politicky jednat a k jejich důvěře v politický systém. Druhá měří pozitivní postoj k Evropské unii a tvoří jí čtyři proměnné, které zjišťují, zda je pro

⁴ Proti této typologizaci mohou být vzneseny námitky ve smyslu racionalizace odpovědí respondentů, mezi jednotlivými typy přesto existuje výrazná významová distinkce [více viz Blondel, Sinnott, Svensson 1997: 247–248].

občany členství v EU dobrá věc, zda má být evropská integrace prohloubena a zda věří, že rozhodnutí EU budou v jejich zájmu.

Tabulka 3 – Regresní model pro účast při volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 (OLS regrese, metoda Enter)

	nestandardizované		standardizované
	koeficienty		koeficienty
	B	směr. chyba	Beta
(konstanta)	-0,125	0,082	
identifikace s politickou stranou	0,205**	0,037	0,194
zájem o politiku	0,151**	0,039	0,148
pozitivní postoj vůči EU (škála alpha=0,78)	0,050**	0,014	0,143
pocit politické efektivnosti (škála alpha=0,63)	0,119*	0,048	0,092
věk	0,028	0,014	0,097
sledování televizních zpráv před volbami	0,036	0,021	0,065
pohlaví	0,051	0,031	0,055
členství v odborech	0,081	0,036	0,075
sledování deníků před volbami	0,023	0,020	0,041
vzdělání	0,010	0,019	0,020
spokojenost s demokracií v EU	-0,006	0,042	-0,006
příjem	0,000	0,014	0,001
důchodce	-0,001	0,051	-0,001
spokojenost s demokracií v ČR	-0,006	0,041	-0,005
náboženství	-0,028	0,033	-0,029
spokojenost s činností vlády	-0,043	0,041	-0,035
nezaměstnaný	-0,087	0,064	-0,046
Model	R – 0,455	R ² – 0,207	Významnost – 0,000

Zdroj: *European Election Study 2004: Česká republika, CVVM a Sociologický ústav AV ČR, vážený soubor podle volebních výsledků; N=720.*

Přestože většina proměnných zahrnutých do modelu nebyla statisticky významná (pouze 4 proměnné byly), vysvětluje model 21 % variance ve volební účasti, což je obdobné číslo jako u západních studií. První hypotéza, kterou jsem v souvislosti s modelem voleb do EP jako voleb druhého řádu specifikoval, tvrdila, že ti občané, kteří se silně identifikují s politickou stranou, se voleb zúčastní ve větší míře než ostatní skupiny obyvatel. Tato hypotéza byla potvrzena, neboť stranická identita je statisticky významná a má pozitivní směr. Druhá hypotéza tvrdila, že ti občané, kteří budou ve velké míře sledovat média v předvolebním období, se voleb zúčastní v menší míře, neboť budou informováni o malé významnosti voleb do EP. Obě proměnné, které měří sledování médií, jsou statisticky nevýznamné, ale zároveň mají pozitivní směr (tedy větší sledování médií zvyšuje pravděpodobnost volební účasti). Tuto hypotézu tedy nelze potvrdit. Poslední hypotéza se týkala vlivu pozitivního postoje k EU na volební účast. Přestože model voleb druhého řádu naznačuje, že voliči se při volbách do EP řídí národní politikou a jejími problémy a že postoj k EU nemá mít na volební účast vliv, regresní analýza ukázala, že pozitivní postoj k EU má statisticky významný vliv na volební účast při volbách do EP.

4. Závěr

Teorie voleb druhého řádu byla před čtvrtstoletím vytvořena na základě analýzy agregovaných dat. Přesto obsahuje některé implicitní předpoklady o individuálním chování, z nichž ty, které se týkají volební účasti, jsem v tomto příspěvku testoval. Ukázalo se, že v ČR měla pozitivní vliv na účast ve volbách do EP nejen stranická identifikace, ale i pozitivní postoj k Evropské unii. Zároveň ale nelze potvrdit názor, že účast ve volbách je významně ovlivněna sledováním médií, která v ČR v relativně velké míře přenášela voličům sdělení, že voleb do EP se zúčastní malý podíl obyvatel a že v těchto volbách nejde o moc, ale pouze o vystavení vysvědčení české vládě. Předpoklady teorie voleb druhého řádu na individuální úrovni ohledně volební účasti nelze v Česku úplně potvrdit, i když přesnější odpověď by si vyžádala sofistikovanější analýzu pomocí sledování interakčních efektů jednotlivých proměnných.

Literatura:

- Blondel, Jean, Richard Sinnott, Palle Svensson. 1997. "Representation and Voter Turnout". *European Journal of Political Research*, roč. 32, č. 2, str. 243–272.
- Eijk, Cees van der, Mark Franklin (eds.): *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*, Ann Arbor: The University of Michigan Press
- Eijk, Cees van der, Mark Franklin, Eric Oppenhuis. 1996. "The Strategic Context: Party Choice" In Cees van der Eijk, Mark Franklin (eds.): *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*, Ann Arbor: The University of Michigan Press, str. 332–365.
- European Commission. 2004. *Post European Elections 2004 Survey. Flash Eurobarometer 162*. Brussels: European Commission.
- Franklin, Mark, Cees van der Eijk, Eric Oppenhuis. 1996. "The Institutional Context: Turnout" In Cees van der Eijk, Mark Franklin (eds.): *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*, Ann Arbor: The University of Michigan Press, str. 306–331.
- Linek, Lukáš. 2004 (v tisku). *Volby do Evropského parlamentu 2004 – analýza volební účasti a stranické podpory v České republice*. Sociologické texty. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Marsh, Michael. 1998. "Testing the Second-Order Election Model after Four European Elections". *British Journal of Political Science*, roč. 28, č. 4, str. 591–607.
- Marsh, Michael. 1991. "Accident or Design? Non-voting in Ireland". *Irish Political Studies*, roč. 6, č. X, str. 1–14.
- Reif, Karlhienz, Hermann Schmitt. 1980. "Nine Second-Order Elections. A Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results". *European Journal of Political Research*, roč. 8, str. 3–44.
- Thomsen, Soren Risberg. 1987. *Danish Elections 1920–1979. A Logit Approach to Ecological Analysis and Inference*. Aarhus: Aarhus University, Politica.